

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Tredje Afdeling)

9. november 2016 *

»Præjudiciel forelæggelse — direktiv 2008/48/EF — forbrugerbeskyttelse — forbrugercredit — artikel 1, artikel 3, litra m), artikel 10, stk. 1 og 2, artikel 22, stk. 1, og artikel 23 — fortolkning af begreberne »på papir« og »et andet varigt medium« — aftale, som henviser til et andet dokument — krav om »skriftlig form« som omhandlet i national ret — angivelse af påkrævede oplysninger ved henvisning til objektive parametre — elementer, der skal angives i en kreditaftale med fast løbetid — konsekvenser af manglende obligatoriske oplysninger — proportionalitet«

I sag C-42/15,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Okresný súd Dunajská Streda (kredsdomstolen i Dunajská Streda, Slovakiet) ved afgørelse af 19. december 2014, indgået til Domstolen den 2. februar 2015, i sagen:

Home Credit Slovakia, a.s.

mod

Klára Bíróová,

har

DOMSTOLEN (Tredje Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, L. Bay Larsen, og dommerne M. Vilaras, J. Malenovský, M. Safjan (refererende dommer) og D. Šváby,

generaladvokat: E. Sharpston,

justitssekretær: fuldmægtig M. Aleksejev,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 24. februar 2016,

efter at der er afgivet indlæg af:

- den slovakiske regering ved B. Ricziová, som befuldmægtiget
- den tyske regering ved T. Henze og J. Kemper, som befuldmægtigede
- Europa-Kommissionen ved G. Goddin og A. Tokár, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 9. juni 2016,

* Processprog: slovakisk.

afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 1, artikel 3, litra m), artikel 10, stk. 1 og 2, artikel 22, stk. 1, og artikel 23 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2008/48/EF af 23. april 2008 om forbrugerkreditaftaler og om ophævelse af Rådets direktiv 87/102/EØF (EUT 2008, L 133, s. 66, berigtiget i EUT 2009, L 207, s. 14, EUT 2010, L 199, s. 40, og EUT 2011, L 234, s. 46).
- 2 Anmodningen er blevet indgivet under en sag mellem Home Credit Slovakia, a.s. og Klára Bíróová vedrørende en anmodning om betaling af de skyldige beløb i forbindelse med et lån, som selskabet havde ydet sidstnævnte, og som hun havde misligholdt.

Retsforskrifter

EU-retten

- 3 7., 9., 10., 19., 30., 31. og 47. betragtning til direktiv 2008/48 har følgende ordlyd:
 - »(7) For at få et velfungerende indre marked for forbrugerkredit bragt i stand må der indføres en harmoniseret fællesskabsramme på en række centrale områder. [...]
 - [...]
 - (9) Fuldstændig harmonisering er nødvendig for at sikre, at alle forbrugere i Fællesskabet nyder samme høje grad af beskyttelse af deres interesser og for at skabe et ægte indre marked. Medlemsstaterne bør derfor ikke kunne bibeholde eller indføre andre bestemmelser på nationalt plan end dem, der er fastsat i dette direktiv. Sådanne restriktioner bør dog kun gælde på de områder, hvor der er fastsat harmoniserede bestemmelser i dette direktiv. Hvor der ikke findes harmoniserede bestemmelser, bør medlemsstaterne fortsat kunne bibeholde eller indføre national lovgivning. [...]
 - (10) Definitionerne i dette direktiv bestemmer rækkevidden af harmoniseringen. Medlemsstaternes forpligtelse til at gennemføre bestemmelserne i dette direktiv bør derfor begrænses til dets anvendelsesområde som bestemt ved dets definitioner. [...]
 - [...]
 - (19) For at forbrugerne sættes i stand til at træffe beslutning på et kvalificeret grundlag, bør de, før kreditaftalen indgås, modtage fyldestgørende oplysninger, som de kan tage med sig og overveje, om betingelserne og omkostningerne vedrørende kreditten og om deres forpligtelser. [...]
 - [...]
 - (30) Dette direktiv regulerer ikke aftaleretlige spørgsmål i forbindelse med kreditaftalers gyldighed. Medlemsstaterne kan derfor på dette område bibeholde eller indføre nationale bestemmelser, der er i overensstemmelse med fællesskabsretten. Medlemsstaterne kan regulere de retlige rammer for tilbuddet om indgåelse af kreditaftalen, navnlig med hensyn til, hvornår det skal afgives, og i hvilket tidsrum det skal være bindende for kreditgiveren. Hvis et sådant tilbud gives samtidig med oplysninger forud for aftaleindgåelsen som omhandlet i dette direktiv, bør det i

lighed med andre supplerende oplysninger, som kreditgiveren måtte ønske at give forbrugeren, have form af et særskilt dokument, der kan knyttes som bilag til de standardiserede europæiske forbrugerkreditoplysninger.

- (31) For at forbrugeren kan kende sine rettigheder og forpligtelser i henhold til kreditaftalen, bør alle nødvendige oplysninger være angivet klart og koncist i aftalen.

[...]

- (47) Medlemsstaterne bør fastsætte sanktioner for overtrædelse af de nationale bestemmelser, der vedtages i medfør af dette direktiv, og sikre, at de iværksættes. Valget af sanktioner påhviler fortsat medlemsstaterne, men de fastsatte sanktioner bør være effektive, stå i et rimeligt forhold til overtrædelsen og have afskrækkende virkning.»

- 4 Dette direktivs artikel 1, der har overskriften »Formål«, har følgende ordlyd:

»Dette direktiv har til formål at harmonisere visse aspekter af medlemsstaternes love og administrative bestemmelser om aftaler om forbrugerkredit.«

- 5 Direktivets artikel 3, der har overskriften »Definitioner«, bestemmer i litra m):

»I dette direktiv forstås ved:

[...]

- m) »varigt medium«: en indretning, som sætter forbrugeren i stand til at lagre oplysninger, sendt til ham personligt, på en måde, der muliggør senere konsultation i en periode, som er afpasset efter oplysningernes formål, og som giver mulighed for uændret gengivelse af de lagrede oplysninger.»

- 6 Samme direktivs artikel 10, der har overskriften »Oplysninger, der skal angives i kreditaftalen«, fastsætter:

»1. En kreditaftale udarbejdes på papir eller på et andet varigt medium.

Alle aftaleparter skal have et eksemplar af kreditaftalen. Denne artikel berører ikke eventuelle nationale regler vedrørende gyldig indgåelse af kreditaftaler, der er i overensstemmelse med fællesskabsretten.

2. Kreditaftalen skal klart og koncist angive:

- a) Kredittypen.
- b) Navn og fysisk adresse på aftaleparterne og i givet fald på den involverede kreditformidler.
- c) Kreditaftalens løbetid.
- d) Det samlede kreditbeløb og betingelserne for at udnytte kreditmuligheden.
- e) Såfremt der er tale om en kredit i form af henstand med betalingen for en specifik vare eller tjenesteydelse eller om tilknyttede kreditaftaler, varen eller tjenesteydelsen og kontantprisen herfor.

- f) Debitorrenten, betingelserne for anvendelsen af debitorrenten og et eventuelt indeks eller en eventuel referencesats, der skal anvendes på den oprindelige debitorrente, samt tidspunkter, betingelser og procedurer for ændring af debitorrenten; hvis der anvendes forskellige debitorrenter under forskellige omstændigheder, angives de nævnte oplysninger med hensyn til alle de relevante debitorrenter.
- g) De årlige omkostninger i procent og det samlede beløb, som skal betales af forbrugeren, beregnet på tidspunktet for indgåelse af kreditaftalen; alle de antagelser, der er lagt til grund ved beregningen af denne procentsats, angives.
- h) Størrelse, antal og hyppighed af de betalinger, der skal foretages af forbrugeren, og i givet fald den rækkefølge, hvori betalingerne allokeres til forskellige udestående saldi til forskellige debitorrenter med henblik på tilbagebetaling.
- i) Såfremt der er tale om amortisation af kapitalen i forbindelse med en kreditaftale med fast løbetid, forbrugers ret til på anmodning og gratis til enhver tid i løbet af kreditaftalens varighed at modtage en opgørelse i form af en amortiseringsplan.

Amortiseringsplanen skal angive skyldige betalinger og tidspunkter og betingelser for betaling af sådanne beløb; den skal indeholde en specificering af den enkelte tilbagebetaling, som viser amortiseringen af kapitalen, renterne beregnet på grundlag af debitorrenten og, hvor det er relevant, eventuelle yderligere omkostninger; såfremt rentesatsen ikke er fast, eller de yderligere omkostninger kan ændres i løbet af kreditaftalen, skal amortiseringsplanen klart og koncist angive, at oplysningerne i planen kun er gyldige indtil næste ændring af debitorrenten eller af de yderligere omkostninger i henhold til kreditaftalen.

- j) Såfremt der skal betales omkostninger og renter uden amortisation af hovedstolen, en opgørelse over tidspunkter og betingelser for betaling af renter og eventuelle dermed forbundne faste omkostninger og engangsomkostninger.
- k) Hvor det er relevant, omkostningerne i forbindelse med forvaltning af en eller flere konti til registrering af både betalingstransaktioner og udnyttelser af kreditmuligheden, medmindre det ikke er obligatorisk at åbne en konto, tillige med omkostningerne ved anvendelse af et betalingsmiddel i forbindelse med både betalingstransaktioner og udnyttelser af kreditmuligheden, andre omkostninger i forbindelse med kreditaftalen og betingelserne for en eventuel ændring af disse omkostninger.
- l) Den gældende sats for morarenter som fastsat på tidspunktet for indgåelse af aftalen og måden, denne sats tilpasses på, og, hvor det er relevant, andre omkostninger i forbindelse med misligholdelse.
- m) En advarsel om følgerne af manglende betalinger.
- n) Hvor det er relevant, at der skal betales notarialgebyrer.
- o) Den sikkerhedsstillelse og de forsikringer, som eventuelt kræves.
- p) En eventuel fortrydelsesret og fristen for udøvelse af en sådan fortrydelsesret samt andre betingelser for udøvelsen, herunder oplysninger om forbrugers forpligtelse til at tilbagebetale den udnyttede kapital med renter i overensstemmelse med artikel 14, stk. 3, litra b), og det rentebeløb, der påløber pr. dag.
- q) Oplysninger om rettighederne i medfør af artikel 15 samt betingelserne for udøvelse af disse.

- r) Retten til førtidig tilbagebetaling, proceduren for førtidig tilbagebetaling og, hvor det er relevant, oplysninger om kreditgiverens ret til kompensation, og den måde, hvorpå denne kompensation fastsættes.
- s) Proceduren for udøvelse af retten til at opsigse kreditaftalen.
- t) Hvorvidt der er klageadgang og adgang til udenretslig bilæggelse af tvister for forbrugeren, og, hvis dette er tilfældet, hvorledes forbrugeren kan gøre brug deraf.
- u) Hvor det er relevant, andre aftalevilkår og -betingelser.
- v) I givet fald navn og adresse på den kompetente tilsynsmyndighed.

3. Hvor stk. 2, litra i), finder anvendelse, skal kreditgiveren til enhver tid i løbet af kreditaftalens varighed gratis stille en opgørelse i form af en amortiseringsplan til rådighed for forbrugeren.

4. Hvis der er tale om en kreditaftale, ifølge hvilken de betalinger, forbrugeren foretager, ikke umiddelbart fører til en tilsvarende amortisation af det samlede kreditbeløb, men tjener til at opbygge kapital på de i kreditaftalen eller en accessorisk aftale fastsatte tidspunkter og betingelser, omfatter de oplysninger, der kræves i henhold til stk. 2, en klar og koncis angivelse af, at en sådan kreditaftale ikke garanterer tilbagebetaling af det samlede udnyttede kreditbeløb i henhold til kreditaftalen, medmindre der er givet en sådan garanti.

[...]«

- 7 Artikel 14 i direktiv 2008/48, der har overskriften »Fortrydelsesret«, fastsætter i stk. 1:

»Forbrugeren har en frist på 14 kalenderdage til at fortryde kreditaftalen uden nogen begrundelse.

Den periode, hvori denne fortrydelsesret kan udøves, løber fra:

- a) den dag, hvor kreditaftalen er indgået, eller
 - b) den dag, hvor forbrugeren modtager aftalevilkårene og -betingelserne samt oplysningerne i henhold til artikel 10, hvis dette tidspunkt er senere end det i litra a) i dette afsnit nævnte.«
- 8 Direktivets artikel 22, der har overskriften »Harmonisering og direktivets ufravigelige karakter«, har følgende ordlyd:

»1. I det omfang dette direktiv indeholder harmoniserede bestemmelser, kan medlemsstaterne ikke i national ret bibeholde eller indføre bestemmelser, der fraviger dem, der er fastsat i dette direktiv.

[...]

3. Medlemsstaterne sikrer endvidere, at de bestemmelser, som de vedtager til gennemførelse af dette direktiv, ikke kan omgås ved den måde, aftalerne udformes på, f.eks. ved at lade udnyttelse af kreditmuligheder eller kreditfaciliteter, der falder ind under dette direktivs anvendelsesområde, indgå i kreditaftaler, hvis art eller formål vil gøre det muligt at undgå anvendelsen af dette direktiv.

[...]«

- 9 Direktivets artikel 23, der har overskriften »Sanktioner«, fastsætter:

»Medlemsstaterne fastsætter regler for sanktioner for overtrædelser af de nationale bestemmelser, der er vedtaget i medfør af dette direktiv, og træffer alle nødvendige foranstaltninger til at sikre, at de iværksættes. Sanktionerne skal være effektive, stå i et rimeligt forhold til overtrædelsen og have afskrækkende virkning.«

- 10 Bilag II til direktiv 2008/48, som vedrører »Standardiserede europæiske forbrugerkreditoplysninger«, indeholder i punkt 2, der har overskriften »Beskrivelse af de vigtigste karakteristika ved kreditproduktet«, en rubrik med titlen »Afdrag, og, hvis det er relevant, i hvilken rækkefølge afdragene vil blive fordelt«. Rubrikken indeholder følgende beskrivelse:

»De skal betale følgende:

[Størrelse, antal og hyppighed af de betalinger, der skal foretages af forbrugeren]

Renter og/eller omkostninger betales på følgende måde: [...]«

Slovakisk ret

- 11 Zákon č. 129/2010 Z. z. o spotrebitel'ských úveroch a o iných úveroch a pôžičkách pre spotrebitel'ov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (lov nr. 129/2010 om forbrugerkredit og andre kreditter og lån til forbrugere og om ændring af bestemte love) i den affattelse, der finder anvendelse på tvisten i hovedsagen (herefter »lov nr. 129/2010«), har til formål at gennemføre direktiv 2008/48 i slovakisk ret.

- 12 Lovens artikel 9 bestemmer:

»1. Forbrugerkreditaftalen skal indgås skriftligt. Alle aftaleparter modtager mindst én genpart af aftalen på papir eller på et andet varigt medium, som forbrugeren har adgang til.

2. Forbrugerkreditaftalen skal foruden de generelle forhold, der er nævnt i civillovbogen [...], indeholde følgende elementer:

[...]

k) betalingernes størrelse, antal og hyppighed samt renter og yderligere omkostninger og i givet fald den rækkefølge, hvori betalingerne allokeres til forskellige udestående saldi til forskellige debitorrenter med henblik på tilbagebetaling

l) såfremt der er tale om amortisation af kapitalen på grundlag af en forbrugerkreditaftale med fast løbetid, forbrugers ret til gratis og til enhver tid i løbet af kreditaftalens varighed at anmode om en kontoopgørelse i form af en amortiseringsplan i henhold til stk. 5.

[...]«

- 13 Lovens artikel 11, stk. 1, bestemmer:

»Den ydede forbrugerkredit betragtes som rente- og omkostningsfri, hvis:

a) forbrugerkreditaftalen ikke er indgået skriftligt, jf. artikel 9, stk. 1, og ikke indeholder de elementer, der kræves i henhold til artikel 9, stk. 2, litra a)-k), r) og y), og artikel 10, stk. 1

- b) forbrugerkreditaftalen til skade for forbrugeren ikke indeholder en korrekt angivelse af de årlige omkostninger i procent.»

14 Artikel 40 i Občiansky zákonník (den civile lovbog) bestemmer:

»1. En retsakt anses for ugyldig, hvis den ikke er udarbejdet i den form, som er påkrævet i henhold til lovgivningen eller parternes aftale.

[...]

3. Ethvert skriftligt juridisk dokument er gyldigt, hvis det er underskrevet af sin ophavsmand. Hvis dokumentet er udarbejdet af flere personer, behøver deres underskrifter ikke nødvendigvis at figurere på samme dokument, medmindre andet er bestemt ved lov. Underskriften kan erstattes af elektroniske midler i tilfælde, hvor anvendelsen heraf er påkrævet.

4. Kravet om skriftlighed er opfyldt, hvis det juridiske dokument er udført ved telex, telegram eller ved hjælp af elektroniske midler, som gør det muligt at materialisere dokumentets indhold og identificere dets ophavsmand. Kravet om skriftlighed er altid opfyldt, hvis et juridisk dokument, som er udført ved hjælp af elektroniske midler, er forsynet med en avanceret elektronisk signatur.

[...]«

15 Civillovbogens artikel 46, stk. 2, bestemmer:

»Indgåelsen af en skriftlig aftale indebærer alene, at der foreligger et skriftligt tilbud og en skriftlig accept. [...]«

16 Artikel 273 i Obchodný zákonník (handelsloven) har følgende ordlyd:

»1. En del af aftalebestemmelserne kan fastsættes ved henvisning til de generelle kontraktvilkår, der er udarbejdet af erhvervs- eller interesseorganisationer, eller til andre forretningsbetingelser, som aftaleparterne har kendskab til, eller som er bilagt tilbuddet.

[...]

3. Med henblik på aftaleindgåelse kan der gøres brug af en standardaftale, som anvendes i handelspraksis.»

Twisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

17 Den 29. juni 2011 indgik Home Credit Slovakia i egenskab af kreditgiver en kreditaftale med låntageren Klára Bíróová på en standardformular, som indeholdt udfyldte rubrikker på datoen for ydelsen af lånet.

18 Det fremgår af forelæggelsesafgørelsen, at rubrikkerne bl.a. indeholdt låntagerens personoplysninger og oplysninger om hendes ansættelse, herunder lønforhold. Endvidere var der angivet oplysninger om selve kreditten og tilrådighedsstillelsen af pengemidler, dvs. bl.a. det samlede kreditbeløb og det samlede beløb, som forbrugeren skyldte, de månedlige afdragsbeløb, antallet af månedlige afdrag og fristerne for tilbagebetaling af kreditten, debitorrenten og fristen for den fulde tilbagebetaling af kreditten, dvs. 36 måneder efter datoen, hvorpå den blev ydet. Eftersom de forventede årlige omkostninger i procent var vurderet til mellem 35% og 37,5%, skulle det præcise beløb angives, efter at kreditten var blevet ydet.

- 19 Eftersom det samlede beløb af den omhandlede kredit var på 700 EUR, blev det samlede beløb, som låntager skulle betale, i aftalen fastsat til 1 087,56 EUR.
- 20 Det fremgik ligeledes af aftalen, at dokumentet, som havde overskriften »Home Credit Slovakia, a.s. – generelle lånebetingelser for pengelån« (herefter de »generelle kontraktvilkår«), var en integrerende del af aftalen.
- 21 Den således konciperede kreditaftale blev underskrevet af Home Credit Slovakia og Klára Bíróová. Endvidere fremgik det af aftalens ordlyd, at Klára Bíróová ved sin underskrift bekræftede, at hun havde modtaget de generelle kontraktvilkår, at hun havde gjort sig bekendt med disse, at bestemmelserne i de generelle kontraktvilkår var klare og tilstrækkeligt præcise, og at hun var indforstået med at være bundet af disse generelle kontraktvilkår.
- 22 De generelle kontraktvilkår i sig selv blev ikke underskrevet af kreditaftalens parter.
- 23 I henhold til de generelle kontraktvilkår kunne låntageren anmode kreditgiveren om gratis og til enhver tid i løbet af aftalens varighed at fremkomme med en opgørelse i form af en amortiseringsplan, som angav de afdrag, der skulle betales, samt fristerne og betingelserne for betaling af beløbene, herunder specificeringen for hver tilbagebetaling af fordelingen mellem amortiseringen af kapitalen, renterne og de eventuelle ekstra omkostninger.
- 24 De generelle kontraktvilkår indeholdt imidlertid ingen angivelse af, hvor stor en andel af hver månedlig indbetaling, som kreditgiveren skulle foretage med henblik på tilbagebetaling af lånet, der var møntet på henholdsvis at betale renterne og omkostningerne og at amortisere kapitalen.
- 25 Efter at have betalt to månedlige afdrag ophørte Klára Bíróová med at tilbagebetale den aftalte kredit. Home Credit Slovakia anmodede derfor om førtidig tilbagebetaling af det samlede kreditbeløb og opfordrede Klára Bíróová til at betale kapitalen, morarenter og den bod for forsinkelse, som var fastsat i kreditaftalen.
- 26 Eftersom Home Credit Slovakia ikke fik den betaling, det havde anmodet om, anlagde selskabet sag ved den forelæggende ret med henblik på at inddrive sin fordring. Eftersom den forelæggende ret i denne forbindelse er i tvivl med hensyn til kreditaftalens gyldighed, for så vidt som aftalens parter ikke har underskrevet de generelle kontraktvilkår, er det dens opfattelse, at tvistens afgørelse afhænger af en fortolkning af direktiv 2008/48.
- 27 Under disse omstændigheder har Okresný súd Dunajská Streda (kredsdomstolen i Dunajská Streda, Slovakiet) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Skal begreberne »på papir« og »et andet varigt medium« i artikel 10, stk. 1, sammenholdt med artikel 3, litra m), i direktiv 2008/48 fortolkes således, at de ikke blot omfatter teksten (den fysiske »hard copy«) af det af aftaleparterne underskrevne dokument, som skal omfatte de elementer (oplysninger), som kræves efter direktivets artikel 10, stk. 2, litra a)-v), men også ethvert andet dokument, hvortil denne tekst henviser, og som i henhold til national lovgivning udgør en integrerende del af aftalen (f.eks. et dokument med »generelle kontraktvilkår«, »kreditvilkår«, en »liste over omkostningerne«, en »afdragsplan« udarbejdet af kreditgiveren), selv om dette dokument i sig selv ikke opfylder kravet om »skriftlig form« i henhold til national lovgivning (f.eks. fordi det ikke er underskrevet af aftaleparterne)?
- 2) I lyset af besvarelsen af det første spørgsmål:

Skal artikel 10, stk. 1 og 2, i direktiv 2008/48, sammenholdt med direktivets artikel 1, hvorefter direktivet sigter mod fuldstændig harmonisering på det omhandlede område, da fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning eller praksis, der kræver, at alle elementer i aftalen i

henhold til artikel 10, stk. 2, litra a)-v), er indeholdt i et samlet dokument, som opfylder kravet om »skriftlig form« i henhold til lovgivningen i den pågældende medlemsstat (dvs. i princippet i et af aftaleparterne underskrevet dokument), og ikke anerkender fuld retsvirkning for forbrugerkreditaftalen alene som følge af, at dele af de ovennævnte elementer ikke er indeholdt i det underskrevne dokument, også såfremt disse elementer (eller dele heraf) er indeholdt i et særskilt dokument (f.eks. et dokument med »generelle kontraktvilkår«, »kreditvilkår«, en »liste over omkostningerne«, en »afdragsplan« udarbejdet af kreditgiveren), selv om den skriftlige aftale henviser til dette dokument, de i den nationale lovgivning fastsatte betingelser for inkorporering af dette dokument som en del af aftalen er opfyldt, og den forhandlede forbrugerkreditaftale således som helhed opfylder kravene om udarbejdelse af aftalen på et »andet varigt medium« i henhold til direktivets artikel 10, stk. 1?

3) Skal artikel 10, stk. 2, litra h), i direktiv 2008/48 fortolkes således, at [...]

- [de efter denne bestemmelse krævede oplysninger (navnlig »hyppighed af [...] betalinger«)] skal præciseres i kontraktvilkårene i den konkrete aftale (i princippet med angivelse af præcise datoer (dag, måned, år) for fristerne for de enkelte afdrag)
- det er tilstrækkeligt, at aftalen indeholder en generel henvisning til objektivt identificerbare elementer, på baggrund af hvilke disse oplysninger kan udledes (f.eks. med kontraktvilkåret »de månedlige afdrag forfalder inden den 15. i hver kalendermåned«, »det første afdrag forfalder inden for en måned efter underskrivelsen af aftalen, og ethvert efterfølgende afdrag forfalder inden for en måned efter fristen for det foregående afdrag« eller med andre tilsvarende formuleringer)?

4) Såfremt den korrekte fortolkning er den i det tredje spørgsmål, andet led, omhandlede, skal artikel 10, stk. 2, litra h), i direktiv 2008/48 da fortolkes således, at den efter denne bestemmelse krævede oplysning (navnlig »hyppighed af [...] betalinger«) også kan være indeholdt i et særskilt dokument, hvortil aftalen, der opfylder kravet om skriftlig form, henviser (i henhold til direktivets artikel 10, stk. 1), men som ikke nødvendigvis i sig selv skal opfylde dette krav (dvs. i princippet ikke nødvendigvis skal være underskrevet af aftaleparterne; f.eks. et dokument med »generelle kontraktvilkår«, »kreditvilkår«, en »liste over omkostningerne«, en »afdragsplan« udarbejdet af kreditgiveren)?

5) Skal artikel 10, stk. 2, litra i), sammenholdt med [samme bestemmelses] litra h), i direktiv 2008/48 fortolkes således, at

- kreditaftalen med fast løbetid, ifølge hvilken tilbagebetalingen/amortiseringen af den ydede kapital sker ved betaling af enkelte afdrag, på tidspunktet for indgåelse ikke nødvendigvis skal indeholde den nøjagtige fastlæggelse af den del af hvert enkelt afdrag, som er allokeret til tilbagebetaling af den ydede kapital, og den del, som er allokeret til betaling af almindelige renter og omkostninger (dvs. at den detaljerede afdrags-/amortiseringsplan ikke nødvendigvis skal udgøre en integrerende del af aftalen), men disse oplysninger kan være indeholdt i en afdrags-/amortiseringsplan, som kreditgiveren på forespørgsel præsenterer for debitoren
- direktivets artikel 10, stk. 2, litra h), sikrer debitoren den ekstra rettighed til at anmode om en opgørelse af amortiseringsplanen med henvisning til en nøjagtig fastlagt dag under kreditaftalens løbetid, men denne rettighed [dog ikke] fritager [...] aftaleparterne fra forpligtelsen til allerede i selve aftalen at inkludere specificeringen af de enkelte fastlagte afdrag (som skal betales i medfør af kreditaftalen under dens løbetid) fordelt på tilbagebetaling af kapitalen og betaling af almindelige renter og omkostninger, idet denne specifikation sker på en måde, som tilpasses den konkrete aftale?

- 6) Såfremt den korrekte fortolkning er den i det femte spørgsmål, første led, omhandlede, falder dette spørgsmål da inden for rammerne af den med direktiv 2008/48 forfulgte fuldstændige harmonisering, således at medlemsstaten i henhold til direktivets artikel 22, stk. 1, ikke kan kræve, at kreditaftalen indeholder den nøjagtige angivelse af den del af hvert enkelt afdrag, som er allokeret til tilbagebetaling af kapitalen, og den del, som er allokeret til betaling af almindelige renter og omkostninger (dvs. at den detaljerede afdragsplan udgør en integrerende del af aftalen)?
- 7) Skal bestemmelserne i artikel 1 i direktiv 2008/48, hvorefter direktivet sigter mod fuldstændig harmonisering på det omhandlede område, eller i direktivets artikel 23, ifølge hvilken sanktionerne skal stå i et rimeligt forhold, fortolkes således, at direktivet er til hinder for en bestemmelse i national ret, ifølge hvilken manglen på hovedparten af de elementer i kreditaftalen, som kræves efter artikel 10, stk. 2, i direktiv 2008/48, indebærer, at den ydede kredit betragtes som rente- og omkostningsfri, således at debitoren kun er forpligtet til at tilbagebetale kreditgiveren det beløb, som blev modtaget i henhold til aftalen?»

Om de præjudicielle spørgsmål

Om det første og det andet spørgsmål

- 28 Med det første og det andet spørgsmål, som skal behandles samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 10, stk. 1 og 2, i direktiv 2008/48, sammenholdt med direktivets artikel 3, litra m), skal fortolkes således, at alle elementer i kreditaftalen, som er omhandlet i direktivets artikel 10, stk. 2, skal indeholdes i et enkelt dokument, at kreditaftalen, som er udarbejdet på papir, skal underskrives af aftaleparterne, og at dette krav om underskrift gælder for alle elementerne i en sådan aftale.
- 29 I denne forbindelse bemærkes for det første, at kreditaftaler i henhold til artikel 10, stk. 1, første afsnit, i direktiv 2008/48 udarbejdes på papir eller på et andet varigt medium.
- 30 Der er imidlertid intet i direktivet, som indikerer, at de af denne bestemmelse omfattede kreditaftaler skal udarbejdes i et enkelt dokument.
- 31 Således som det fremgår af artikel 10, stk. 2, i direktiv 2008/48, sammenholdt med 31. betragtning til direktivet, skal de i denne bestemmelse omhandlede elementer klart og koncist angives i en kreditaftale, der er udarbejdet på papir eller på et andet varigt medium, for at forbrugeren kan kende sine rettigheder og forpligtelser.
- 32 Dette krav bidrager til gennemførelsen af formålet med direktiv 2008/48, der på området for forbruger kreditaftaler består i en fuldstændig og bindende harmonisering på visse nøgleområder, der betragtes som nødvendig for at sikre, at alle forbrugere i EU nyder samme høje grad af beskyttelse af deres interesser, og for at lette indførelsen af et velfungerende indre marked for forbruger kredit (jf. i denne retning dom af 21.4.2016, Radlinger og Radlingerová, C-377/14, EU:C:2016:283, præmis 61).
- 33 Selv om ikke alle elementerne i artikel 10, stk. 2, i direktiv 2008/48 med henblik på dette formål nødvendigvis skal være indeholdt i et enkelt dokument, skal det imidlertid bemærkes, at alle de elementer, som er opregnet i dette stk. 2, henset til artiklens stk. 1 skal udarbejdes på papir eller på et andet varigt medium og være en integrerende del af kreditaftalen.

- 34 For så vidt som de elementer, der er omhandlet i artikel 10, stk. 2, i direktiv 2008/48, skal angives klart og koncist, skal kreditaftalen, som generaladvokaten har anført i punkt 52 i forslaget til afgørelse, indeholde en klar og præcis henvisning til andre papirmedier eller andre varige medier, der indeholder disse elementer, og som faktisk er udleveret til forbrugeren, før kreditaftalen indgås, således at vedkommende reelt har kendskab til alle sine rettigheder og forpligtelser.
- 35 Med henvisning til bl.a. definitionen af »varigt medium« i artikel 3, litra m), i direktiv 2008/48 har Domstolen således fastslået, at dette medium på tilsvarende måde som et papirmedium skal sikre, at forbrugeren opnår de pågældende oplysninger for at gøre det muligt for denne i givet fald at påberåbe sig sine rettigheder. Det er i denne forbindelse relevant, at forbrugeren er i stand til at lagre oplysninger sendt til ham personligt, at det sikres, at der ikke sker ændringer i deres indhold, og at de er tilgængelige i et passende tidsrum, samt at forbrugeren gives mulighed for at gengive dem uændrede (jf. i denne retning med hensyn til Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 97/7/EF af 20.5.1997 om forbrugerbeskyttelse i forbindelse med aftaler vedrørende fjernsalg (EFT 1997, L 144, s. 19), dom af 5.7.2012, Content Services, C-49/11, EU:C:2012:419, præmis 42-44).
- 36 Hvad for det andet angår spørgsmålet om, hvorvidt en kreditaftale, der er udarbejdet på papir, skal underskrives af aftaleparterne i henhold til de regler, der er fastsat af den berørte medlemsstat, skal det bemærkes, at artikel 10, stk. 1, første afsnit, i direktiv 2008/48 ikke indeholder nogen henvisning til national ret, og at begreberne »papir« og »varigt medium« i denne bestemmelse derfor har en selvstændig rækkevidde. Fortolkningen af disse begreber kan ikke fastsættes af nationale bestemmelser om den form, hvori kreditaftalerne skal udarbejdes.
- 37 Selv om direktivet ikke definerer begrebet »papir«, fastsætter det i artikel 3, litra m), at et »varigt medium« er en indretning, som sætter forbrugeren i stand til at lagre oplysninger sendt til ham personligt på en måde, der muliggør senere konsultation i en periode, som er afpasset efter oplysningernes formål, og som giver mulighed for uændret gengivelse af de lagrede oplysninger.
- 38 Det følger af selve ordlyden af artikel 10, stk. 1, i direktiv 2008/48, at begrebet »papir« henviser til det medium, hvorpå kreditaftalen er blevet udarbejdet, og der er ikke noget krav om underskrift på et sådant medium. Den forelæggende ret ønsker imidlertid nærmere bestemt oplyst, om direktivet er til hinder for, at en medlemsstat fastsætter et sådant krav i sin nationale lovgivning.
- 39 I denne forbindelse skal det bemærkes, at artikel 10, stk. 1, andet afsnit, i direktiv 2008/48 ifølge sin ordlyd ikke berører eventuelle nationale regler vedrørende gyldig indgåelse af kreditaftaler, der er i overensstemmelse med EU-retten.
- 40 Det krav om parternes underskrift af en på papir udarbejdet kreditaftale, der – som det bl.a. fremgår af denne doms præmis 26 – stilles som betingelse for aftalens gyldighed i henhold til den i hovedsagen omhandlede nationale ret, er en national regel vedrørende gyldig indgåelse af kreditaftaler som omhandlet i nævnte bestemmelse i direktiv 2008/48.
- 41 Hverken direktiv 2008/48, der på området for forbrugerkredit tilsigter en fuldstændig og bindende harmonisering på visse nøgleområder, der betragtes som nødvendig for at sikre, at alle forbrugere i EU nyder samme høje grad af beskyttelse af deres interesser, og for at lette indførelsen af et velfungerende indre marked for forbrugerkredit (jf. i denne retning dom af 27.3.2014, LCL Le Crédit Lyonnais, C-565/12, EU:C:2014:190, præmis 42, af 18.12.2014, CA Consumer Finance, C-449/13, EU:C:2014:2464, præmis 21, og af 21.4.2016, Radlinger og Radlingerová, C-377/14, EU:C:2016:283, præmis 61), eller EU-retten generelt er til hinder for dette krav.

- 42 Hvad for det tredje angår spørgsmålet om, hvorvidt dette krav om underskrift, der er fastsat i den nationale lovgivning, kan finde anvendelse på alle elementer i sådanne aftaler, skal det bemærkes, at en »kreditaftale« som omhandlet i artikel 3, litra c), i direktiv 2008/48, der i henhold til direktivets artikel 10, stk. 1, er udarbejdet på papir eller på et andet varigt medium, klart og koncist skal angive de elementer, som er omhandlet i direktivets artikel 10, stk. 2.
- 43 Således som generaladvokaten har anført i punkt 35 i forslaget til afgørelse, skal alle disse elementer derfor indeholdes i en sådan aftale.
- 44 Hvis en medlemsstat i sin nationale lovgivning fastsætter, at kravet om underskrift finder anvendelse med hensyn til alle elementer i aftalen, hvilket det tilkommer den forelæggende ret at efterprøve, er hverken direktiv 2008/48 eller EU-retten generelt under disse omstændigheder til hinder for dette krav.
- 45 Henset til samtlige disse betragtninger skal det første og det andet spørgsmål besvares med, at artikel 10, stk. 1 og 2, i direktiv 2008/48, sammenholdt med direktivets artikel 3, litra m), skal fortolkes således, at:
- kreditaftalen ikke nødvendigvis skal udarbejdes i et enkelt dokument, men alle de elementer, der er omhandlet i direktivets artikel 10, stk. 2, skal udarbejdes på papir eller på et andet varigt medium
 - den ikke er til hinder for, at medlemsstaten i sin nationale lovgivning fastsætter dels, at den kreditaftale, der er omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 2008/48, og som er udarbejdet på papir, skal underskrives af parterne, dels, at dette krav om underskrift gælder for alle de elementer i aftalen, som er omhandlet i direktivets artikel 10, stk. 2.

Om det tredje og det fjerde spørgsmål

- 46 Med det tredje og det fjerde spørgsmål, som skal behandles samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 10, stk. 2, litra h), i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at kreditaftalen skal angive hver betaling, der skal foretages af forbrugeren, med henvisning til en præcis dato, eller om det i denne forbindelse er tilstrækkeligt med en generel henvisning i aftalen, der gør det muligt at identificere datoerne for disse betalinger.
- 47 I denne forbindelse bemærkes, at kreditaftalen i henhold til denne bestemmelse klart og koncist skal angive størrelse, antal og hyppighed af de betalinger, der skal foretages af forbrugeren, og i givet fald den rækkefølge, hvori betalingerne allokeres til forskellige udestående saldi til forskellige debitorrenter med henblik på tilbagebetaling.
- 48 Således som generaladvokaten har anført i punkt 55 i forslaget til afgørelse, har bestemmelsen til formål at sikre, at forbrugeren er bekendt med datoen for, hvornår hver enkelt betaling forfalder.
- 49 Når aftalens betingelser gør det muligt for forbrugeren uden videre og med sikkerhed at identificere datoerne for disse betalinger, er formålet derfor opfyldt.
- 50 Under disse omstændigheder skal det tredje og det fjerde spørgsmål besvares med, at artikel 10, stk. 2, litra h), i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at det ikke er nødvendigt, at kreditaftalen angiver forfaldsdatoen for hver betaling, der skal foretages af forbrugeren, med henvisning til en præcis dato, forudsat at aftalens betingelser gør det muligt for forbrugeren uden videre og med sikkerhed at identificere datoerne for disse betalinger.

Om det femte og det sjette spørgsmål

- 51 Med det femte og det sjette spørgsmål, som skal behandles samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 10, stk. 2, litra h) og i), i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at en kreditaftale med fast løbetid, hvorefter amortiseringen af kapitalen sker ved afdragsbetalinger, i form af en amortiseringsplan skal præcisere, hvilken del af hvert enkelt afdrag som er allokeret til tilbagebetaling af kapitalen, og, såfremt dette spørgsmål besvares benægtende, om bestemmelserne, henset til direktivets artikel 22, stk. 1, er til hinder for, at en medlemsstat fastsætter en sådan forpligtelse i sin nationale lovgivning.
- 52 For at besvare disse spørgsmål skal det bemærkes, at direktivets artikel 10, stk. 2, litra h), som anført i denne doms præmis 47 bestemmer, at kreditaftalen alene skal angive størrelse, antal og hyppighed af de betalinger, der skal foretages af forbrugeren, og i givet fald den rækkefølge, hvori betalingerne allokeres til forskellige udestående saldi til forskellige debitorrenter med henblik på tilbagebetaling.
- 53 Det fremgår af direktivets artikel 10, stk. 2, litra i), og stk. 3, at det alene er på en af forbrugeren til enhver tid i løbet af aftalens varighed foretaget anmodning, at kreditgiveren er forpligtet til gratis at give forbrugeren en opgørelse i form af en amortiseringsplan.
- 54 Henset til bestemmelsernes klare ordlyd må det konstateres, at direktiv 2008/48 ikke fastsætter en forpligtelse, hvorefter kreditaftalen skal indeholde en sådan opgørelse i form af en amortiseringsplan.
- 55 For så vidt angår medlemsstaternes beføjelse til at fastsætte en sådan forpligtelse i deres nationale lovgivning skal det fremhæves, at med hensyn til de aftaler, der er omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 2008/48, kan medlemsstaterne ikke pålægge aftaleparterne forpligtelser, som ikke er fastsat i direktivet, når dette indeholder harmoniserede bestemmelser på det område, som forpligtelserne vedrører (jf. analogt dom af 12.7.2012, SC Volksbank România, C-602/10, EU:C:2012:443, præmis 63 og 64).
- 56 Det skal imidlertid konstateres, at artikel 10, stk. 2, i direktiv 2008/48 har foretaget en sådan harmonisering med hensyn til de elementer, som kreditaftalen skal indeholde.
- 57 Ganske vist skal kreditaftalen i henhold til direktivets artikel 10, stk. 2, litra u), hvor det er relevant, klart og koncist angive andre aftalevilkår og -betingelser. Formålet med denne bestemmelse er imidlertid at indføre en forpligtelse til i den aftale, der er udarbejdet på papir eller på et andet varigt medium, at medtage ethvert vilkår og enhver betingelse, som er aftalt mellem parterne inden for rammerne af deres kontaktforhold vedrørende kreditten.
- 58 Bestemmelsen kan dog ikke fortolkes således, at medlemsstaterne har beføjelse til i deres nationale lovgivninger at fastsætte en forpligtelse til at medtage andre elementer i kreditaftalen end dem, der er opregnet i direktivets artikel 10, stk. 2.
- 59 Det femte og det sjette spørgsmål skal derfor besvares med, at artikel 10, stk. 2, litra h) og i), i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at en kreditaftale med fast løbetid, hvorefter amortiseringen af kapitalen sker ved afdragsbetalinger, ikke i form af en amortiseringsplan skal præcisere, hvilken del af hvert enkelt afdrag der er allokeret til tilbagebetaling af kapitalen. Disse bestemmelser, sammenholdt med direktivets artikel 22, stk. 1, er til hinder for, at en medlemsstat fastsætter en sådan forpligtelse i sin nationale lovgivning.

Om det syvende spørgsmål

- 60 Med det syvende spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 23 i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at den ikke er til hinder for, at en medlemsstat i sin nationale lovgivning fastsætter, at kreditaftalen betragtes som rente- og omkostningsfri, når den ikke angiver alle de elementer, som kræves efter direktivets artikel 10, stk. 2.
- 61 I denne forbindelse bemærkes indledningsvis, at medlemsstaterne i henhold til artikel 23 i direktiv 2008/48 fastsætter regler for sanktioner for overtrædelser af de nationale bestemmelser, der er vedtaget i medfør af dette direktiv, og træffer alle nødvendige foranstaltninger til at sikre, at de iværksættes.
- 62 Det fremgår imidlertid af 47. betragtning til direktivet, at selv om valget af sanktioner påhviler medlemsstaterne, skal disse være effektive, stå i et rimeligt forhold til overtrædelserne og have afskrækkende virkning (jf. i denne retning dom af 27.3.2014, LCL Le Crédit Lyonnais, C-565/12, EU:C:2014:190, præmis 43).
- 63 Domstolen har allerede fastslået, at sanktionerne skal tilpasses overtrædelsernes grovhed, bl.a. ved at sikre en tilstrækkelig afskrækkende virkning, samtidig med at det generelle proportionalitetsprincip overholdes (jf. dom af 27.3.2014, LCL Le Crédit Lyonnais, C-565/12, EU:C:2014:190, præmis 45 og den deri nævnte retspraksis).
- 64 I denne forbindelse har Domstolen i dom af 27. marts 2014, LCL Le Crédit Lyonnais (C-565/12, EU:C:2014:190), allerede vurderet overholdelsen af sådanne begrænsninger, der gælder for de regler for sanktioner, som er fastsat af en medlemsstat – i det foreliggende tilfælde vedrørende sanktionen over for kreditgiveren i form af dennes i princippet fulde fortabelse af retten til renter ved tilsidesættelse af sin forpligtelse til i henhold til artikel 8 i direktiv 2008/48 at vurdere forbrugers kreditværdighed.
- 65 Henset til vigtigheden af det forbrugerbeskyttelsesformål, som ligger i forpligtelsen for kreditgiveren til at efterprøve låntagerens kreditværdighed, fastslog Domstolen, at hvis sanktionen med fortabelse af retten til renter er svækket eller endog rent og skær illusorisk, følger det nødvendigvis heraf, at denne sanktion ikke har nogen reel afskrækkende virkning (jf. i denne retning dom af 27.3.2014, LCL Le Crédit Lyonnais C-565/12, EU:C:2014:190, præmis 52 og 53).
- 66 For så vidt angår den omstændighed, at det i en kreditaftale undlades at angive visse oplysninger om betingelserne for tilbagebetaling og om omkostningerne forbundet med kreditten, har Domstolen ligeledes fastslået, at artikel 4 i Rådets direktiv 87/102/EØF af 22. december 1986 om indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes love og administrative bestemmelser om forbrugerkredit (EFT 1987, L 42, s. 48), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/7/EF af 16. februar 1998 (EFT 1998, L 101, s. 17) (herefter »direktiv 87/102«), med henblik på formålet om at beskytte forbrugeren mod urimelige vilkår, som dette direktiv forfølger, og for at give ham mulighed for ved indgåelsen af aftalen at få fuldstændigt kendskab til betingelserne for den fremtidige opfyldelse af den underskrevne aftale fastsætter krav om, at låntager skal have oplysning om samtlige de enkeltheder, som kan have indflydelse på omfanget af hans forpligtelse (jf. dom af 9.7.2015, Bucura, C-348/14, ikke trykt i Sml., EU:C:2015:447, præmis 57).
- 67 Det er således blevet fastslået, at den omstændighed, at en kreditaftale indeholder oplysninger om de årlige omkostninger i procent er af væsentlig betydning i forbindelse med direktiv 87/102, bl.a. for så vidt som oplysningerne gør det muligt for forbrugeren at bedømme rækkevidden af sine forpligtelser (jf. i denne retning kendelse af 16.11.2010, Pohotovost', C-76/10, EU:C:2010:685, præmis 70 og 71).

- 68 Direktiv 87/102 er imidlertid blevet fortolket således, at det giver de nationale retsinstanser mulighed for af egen drift at anvende de bestemmelser, der i national ret gennemfører direktivets artikel 4, og hvorefter en manglende angivelse af de årlige omkostninger i procent i en forbrugerkreditaftale indebærer, at den ydede kredit anses for at være rente- og omkostningsfri (jf. i denne retning kendelse af 16.11.2010, Pohotovost', C-76/10, EU:C:2010:685, præmis 76).
- 69 I lyset af den i denne doms præmis 63-68 omhandlede retspraksis må det konstateres, at kreditgiverens tilsidesættelse af en forpligtelse, som er af væsentlig betydning i forbindelse med direktiv 2008/48, i overensstemmelse med den nationale lovgivning kan sanktioneres ved, at kreditgiveren mister retten til renter og omkostninger.
- 70 Forpligtelsen til i kreditaftalen at angive elementer som bl.a. de årlige omkostninger i procent, jf. artikel 10, stk. 2, litra g), i direktiv 2008/48, betalingernes antal og hyppighed, jf. direktivets artikel 10, stk. 2, litra h), og, hvor det er relevant, at der skal betales notarialgebyrer, samt den sikkerhedsstillelse og de forsikringer, som eventuelt kræves, jf. direktivets artikel 10, stk. 2, litra n) og o), er af en sådan væsentlig betydning.
- 71 For så vidt som en i kreditaftalen manglende angivelse af disse elementer kan vanskeliggøre forbrugerens mulighed for at bedømme rækkevidden af sine forpligtelser, skal en sanktion i henhold til den nationale lovgivning, hvorefter kreditgiveren mister retten til renter og omkostninger, anses for at stå i et rimeligt forhold til overtrædelsen som omhandlet i artikel 23 i direktiv 2008/48 og den i denne doms præmis 63 anførte retspraksis.
- 72 En fastsættelse i den nationale lovgivning af en sanktion, som har alvorlige konsekvenser for kreditgiveren, i tilfælde af manglende angivelse af elementer – herunder dem, der er nævnt i artikel 10, stk. 2, i direktiv 2008/48 – som efter deres art ikke kan påvirke forbrugerens evne til at bedømme rækkevidden af sine forpligtelser, såsom bl.a. navn og adresse på den kompetente tilsynsmyndighed som omhandlet i direktivets artikel 10, stk. 2, litra v), kan imidlertid ikke anses for at stå i et rimeligt forhold til overtrædelsen.
- 73 Under disse omstændigheder skal det syvende spørgsmål besvares med, at artikel 23 i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at den ikke er til hinder for, at en medlemsstat i sin nationale lovgivning fastsætter, at en kreditaftale betragtes som rente- og omkostningsfri i tilfælde, hvor aftalen ikke angiver alle de elementer, der kræves i henhold til direktivets artikel 10, stk. 2, forudsat at der er tale om et element, hvis manglende angivelse kan vanskeliggøre forbrugerens mulighed for at bedømme rækkevidden af sine forpligtelser.

Sagens omkostninger

- 74 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger. Bortset fra nævnte parter udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Tredje Afdeling) for ret:

- 1) **Artikel 10, stk. 1 og 2, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2008/48/EF af 23. april 2008 om forbrugerkreditaftaler og om ophævelse af Rådets direktiv 87/102/EØF, sammenholdt med direktivets artikel 3, litra m), skal fortolkes således, at**

— **kreditaftalen ikke nødvendigvis skal udarbejdes i et enkelt dokument, men alle de elementer, der er omhandlet i direktivets artikel 10, stk. 2, skal udarbejdes på papir eller på et andet varigt medium**

- den ikke er til hinder for, at medlemsstaten i sin nationale lovgivning fastsætter dels, at den kreditaftale, der er omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 2008/48, og som er udarbejdet på papir, skal underskrives af parterne, dels, at dette krav om underskrift gælder for alle de elementer i aftalen, som er omhandlet i direktivets artikel 10, stk. 2.
- 2) Artikel 10, stk. 2, litra h), i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at det ikke er nødvendigt, at kreditaftalen angiver forfaldsdatoen for hver betaling, der skal foretages af forbrugeren, med henvisning til en præcis dato, forudsat at aftalens betingelser gør det muligt for forbrugeren uden videre og med sikkerhed at identificere datoerne for disse betalinger.
- 3) Artikel 10, stk. 2, litra h) og i), i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at en kreditaftale med fast løbetid, hvorefter amortiseringen af kapitalen sker ved afdragsbetalinger, ikke i form af en amortiseringsplan skal præcisere, hvilken del af hvert enkelt afdrag der er allokeret til tilbagebetaling af kapitalen. Disse bestemmelser, sammenholdt med direktivets artikel 22, stk. 1, er til hinder for, at en medlemsstat fastsætter en sådan forpligtelse i sin nationale lovgivning.
- 4) Artikel 23 i direktiv 2008/48 skal fortolkes således, at den ikke er til hinder for, at en medlemsstat i sin nationale lovgivning fastsætter, at en kreditaftale betragtes som rente- og omkostningsfri i tilfælde, hvor aftalen ikke angiver alle de elementer, der kræves i henhold til direktivets artikel 10, stk. 2, forudsat at der er tale om et element, hvis manglende angivelse kan vanskeliggøre forbrugers mulighed for at bedømme rækkevidden af sine forpligtelser.

Underskrifter